

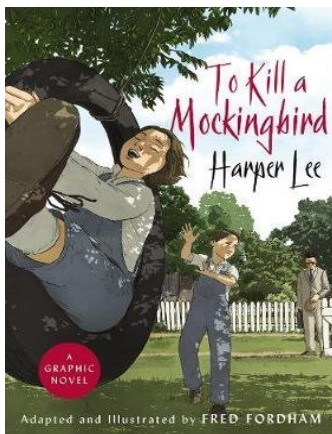
**Διασκευάζοντας κλασική αμερικανική λογοτεχνία σε graphic novel:
ρατσισμός, φυλετική ισότητα και δικαιοσύνη στο έργο της Harper Lee
*Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια***

Γεωργία Καραντώνα
Υποψ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Τασούλα Τσιλιμένη
Καθηγήτρια
Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

«Δε θα καταλάβεις πραγματικά έναν άνθρωπο μέχρι να σκεφτείς τα πράγματα από τη δική του οπτική γωνία- μέχρι να βάλεις τα παπούτσια του και να περπατήσεις με αυτά».
Atticus Finch, ΟΣΤΚ

Εισαγωγή

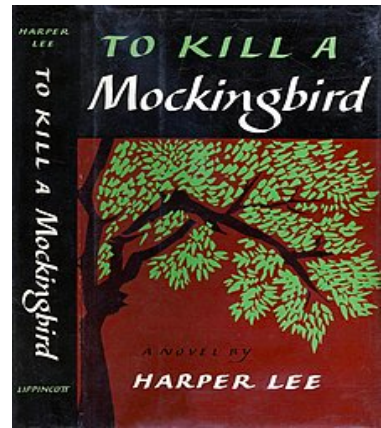

Το εξώφυλλο του graphic novel *To Kill a Mockingbird* της Harper Lee. Πηγή: <https://wordery.com/>

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες παρατηρείται μια αυξανόμενη παραγωγή και μελέτη του graphic novel. Τα graphic novels, ως υβριδικές μορφές ανάγνωσης που συνδυάζουν τα σημειωτικά συστήματα της εικόνας και του κειμένου, στοχεύουν στην ανανέωση των κλασικών μυθιστορημάτων μέσω της μεταγραφής/διασκευής τους: άλλοτε εμμένοντας στην πιστή αναπαραγωγή του πρωτότυπου/αφειρητικού έργου και άλλοτε επιχειρώντας τροποποιήσεις, σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αναδύεται ένα διαφορετικό έργο. Οι διασκευές τείνουν να εδραιωθούν ως μια σύγχρονη εκδοτική τάση που συγκεντρώνει αναγνωστικό και ακαδημαϊκό ενδιαφέρον. Το ασυναγώνιστο πλεονέκτημα αυτής της κατηγορίας διασκευών, η οπτικοποίηση δηλαδή των κλασικών έργων λογοτεχνίας υπό το πρίσμα ενός καινοτόμου μέσου, ταυτίζεται με αυτό των κόμικς. Λαμβάνοντας υπόψη τη θεωρία περί διασκευών και την άποψη πως τα graphic novels προτείνουν νέους τρόπους προσέγγισης κλασικών λογοτεχνικών έργων, ο σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να εξετάσει τους τρόπους που αξιοποιεί ο Fred Fordham στη διασκευή του κλασικού έργου της Harper Lee *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* σε graphic novel. Η επιλογή της συγκεκριμένης διασκευής δεν είναι ανεξάρτητη από τα γεγονότα του προηγούμενου έτους που έλαβαν χώρα στην αμερικανική επικράτεια με αφορμή τη δολοφονία του George Floyd, οδηγώντας σε ένα πανεθνικό φυλετικό κίνημα κατά του συστημικού ρατσισμού και λαμβάνοντας διαστάσεις όμοιες με αυτές των κινητοποιήσεων της δεκαετίας του '60. Πιστοποιώντας την υποβόσκουσα καλλιέργεια ρατσιστικής ιδεολογίας, στερεοτυπικών διακρίσεων και φυλετικής ανισότητας, η αξία του εν λόγω βιβλίου πριμοδοτείται και το *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* ανάγεται σε επίκαιρο κλασικό βιβλίο, ικανό να απευθυνθεί στη νέα γενιά αναγνωστικού κοινού χάρη στη νέα μορφή έκδοσής του.

***Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* της Harper Lee**

Το έργο *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* (*To Kill a Mockingbird*) της Harper Lee συγκαταλέγεται στα κλασικά έργα της παγκόσμιας και αμερικανικής λογοτεχνίας. Έχει κερδίσει το βραβείο Πούλιτζερ και πολλές άλλες διακρίσεις. Το 1961, κέρδισε το Alabama Library Association Literary Award, το Brotherhood Award του Εθνικού Συνεδρίου Χριστιανών και Εβραίων και το βραβείο Paperback of the Year από το περιοδικό Bestsellers, το 1962. Η ALA (American Library Association) το ονόμασε καλύτερο βιβλίο του 20ού αιώνα, ενώ η Library of Congress το ανακήρυξε δεύτερο μετά τη Βίβλο, όσον αφορά στους όρους επίδρασης στη ζωή των ανθρώπων, το 1991 (Anderson, 2010). Έχει μεταφραστεί σε περισσότερες από σαράντα γλώσσες, έχει πουλήσει περισσότερα από σαράντα εκατομμύρια αντίτυπα παγκοσμίως -με τις πωλήσεις του να συνεχίζουν να αγγίζουν ετησίως το ένα εκατομμύριο (Kim, 2021), έχει μεταφερθεί με επιτυχία στον κινηματογράφο και το θέατρο¹, ενώ έχει αναδειχθεί το καλύτερο μυθιστόρημα του 20ού αιώνα σε ψηφοφορία που διεξήγαγε το περιοδικό Library Journal στις ΗΠΑ.

Το εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης του βιβλίου *To Kill a Mockingbird* της Harper Lee. Πηγή: <https://news.google.com/>.

Το έργο, γραμμένο το 1960, αποτέλεσε εμπορική επιτυχία με την κυκλοφορία του. Η υπόθεση της ιστορίας διαδραματίζεται στον Αμερικανικό Νότο και συγκεκριμένα στο Maycomb της Alabama. Χρονικά η ιστορία τοποθετείται στη δεκαετία του 1930, την εποχή της Μεγάλης Ύφεσης, αφού έχει προηγηθεί το οικονομικό Κραχ του 1929, και την εποχή που είχαν τεθεί σε ισχύ οι νόμοι περί φυλετικού διαχωρισμού του Jim Crow. Εκείνη την περίοδο, ο ρατσισμός στην αμερικανική επικράτεια του Νότου αποτελούσε ένα μελανό σημείο της αμερικανικής ιστορίας. Συγχρονικά, στη Γηραιά Ήπειρο και συγκεκριμένα στη Γερμανία αναρριχάται στην εξουσία ο Αδόλφος Χίτλερ και το ναζιστικό κόμμα, το οποίο στηρίζεται στην ιδεολογική βάση της φυλετικής ανωτερότητας και του αριανισμού.

Η ιστορία είναι αφηγημένη μέσα από την παιδική ματιά της εξάχρονης Scout Finch. Στον βασικό πυλώνα της αφήγησης συνυφαίνονται δύο μικρο-ιστορίες: η πρώτη ιστορία αφορά στις περιπέτειες της Scout, του αδερφού της Jem και του κοινού φίλου τους Dill να ερμηνεύσουν την παράδοξη συμπεριφορά του μυστηριώδους γείτονά τους Boo Radley και να κινητοποιήσουν το ενδιαφέρον του, προκαλώντας τον να βγει από το σπίτι του. Η δεύτερη ιστορία περιστρέφεται γύρω από την προσπάθεια της Scout να κατανοήσει την αιτία της κατηγορίας του νεαρού Αφροαμερικανού Tom Robinson για τη σεξουαλική κακοποίηση μιας λευκής, ονόματι Mayella Ewell. Ο πατέρας της Scout, ο Atticus Finch, είναι δικηγόρος και αναλαμβάνει την υπεράσπιση του κατηγορουμένου στηρίζοντας, παράλληλα, τα παιδιά του στην προσπάθειά τους να συλλάβουν τις έννοιες του ρατσισμού και της αδικίας. Τα παιδιά γίνονται μάρτυρες της δικαστικής μάχης του Atticus, με το πέρας της οποίας αναθεωρούν τη σχέση τους με την κοινωνία στην οποία ζουν (Bolton, 2009).

Αν και το έργο δεν αποτελεί αληθινή ιστορία, είναι εμπνευσμένο από πρόσωπα, καταστάσεις και γεγονότα της εποχής της συγγραφέα. Η γεννημένη στον Νότο Harper Lee εμπέεται για το *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* από ιστορίες, πρόσωπα και γεγονότα της παιδικής της ηλικίας (Anderson, 2010· Murray, 2010). Εν είδει παραδειγμάτων, αναφέρονται: η υπόθεση των Scottsboro Boys του 1931, όταν εννέα μαύροι άνδρες κατηγορήθηκαν για τον βιασμό λευκής και καταδικάστηκαν σε θάνατο, ο Tom Robinson στο έργο της Lee, το οικονομικό Κραχ του 1929 και η Μεγάλη Ύφεση, ο φυλετικός ρατσισμός και οι διακρίσεις στη ναζιστική Γερμανία του Χίτλερ και ο FDRs (Franklin Delano Roosevelt) που εξελέγη το 1933.

Η φυλετική ανισότητα και η απώλεια της αθωότητας συνιστούν κεντρικούς άξονες του βιβλίου. Κεντρικό θέμα του αποτελεί η δίκη και η καταδίκη σε θάνατο του Αφροαμερικανού Tom Robinson, ηλικίας εικοσιπέντε ετών, ο οποίος αντιμετωπίζει την κατηγορία του βιασμού ενός λευκού φτωχού κοριτσιού, της Mayella Ewell. Ο Atticus Finch, δικηγόρος και πατέρας της κεντρικής ηρωίδας Scout,

¹ Το έργο ανέβηκε στο Broadway της Νέας Υόρκης στο Θέατρο Shubert στις 13 Δεκεμβρίου 2018. Αναμένεται να μεταφερθεί στο West End του Λονδίνου στο Θέατρο Gielgud από τον Μάρτιο 2022 έως τον Αύγουστο 2022.

αναλαμβάνει την υπεράσπιση του κατηγορούμενου Tom Robinson. Παρά τα αδιάσειστα αποδεικτικά στοιχεία περί της αθωότητας χάνει την υπόθεση. Η απόφαση του δικαστηρίου, αν και άδικη, είναι προτετελεσμένη εξαιτίας του ρατσισμού των ενόρκων. Ο Tom καταδικάζεται σε θάνατο και δολοφονείται στην προσπάθειά του να αποδράσει από τη φυλακή. Το έργο αποτελεί ένα μυθιστόρημα αθωότητας, προκατάληψης, ωριμότητας και κουράγιου, εμπνευσμένο από το έργο του William Faulkner, ως προς τα σκηνικά και τα θέματα που θίγει, νοουμένου ότι τόσο ο Faulkner όσο και η Lee προβάλλουν τον ρατσισμό και τις διακρίσεις μέσα από τα μάτια ενός παιδιού (Swietek, 2009).

Από τη μια πλευρά, πρόκειται για μια οικογενειακή αφήγηση, από την άλλη αναδεικνύει την αργή και σκληρή εμφάνιση του Αμερικανικού Νότου από τις στάχτες του παρελθόντος, ταυτιζόμενου με τη δουλεία και τον φυλετικό σεκταρισμό. Υπερασπιστής της φυλετικής ισότητας και θιασώτης της αλλαγής είναι ο Atticus, που, αφηφώντας την προκατάληψη και τις στερεοτυπικές απόψεις περί φυλετικής ανισότητας, τάσσεται ενάντια στην κοινωνία και τους συμπολίτες του, ορθώνοντας ανίστημα και υπηρετώντας την ηθική ακεραιότητα και το δίκαιο του ανίσχυρου (Stiltner, 2002). Η στάση ζωής του, για την οποία έχει αναγνωριστεί ως σύμβολο κατά του ρατσισμού (Macaluso, 2017), συμπυκνώνεται εύστοχα στον προτρεπτικό-συμβουλευτικό λόγο προς τα παιδιά του: «*Σκοτώστε όσες κίσσες θέλετε, αν μπορείτε να τις πετύχετε, αλλά να θυμάστε ότι είναι αμαρτία να σκοτώνεις τα κοτσύφια*».

Ο τίτλος του μυθιστορήματος προέρχεται από τον διάλογο μεταξύ της Scout και του πατέρα της Atticus. Ο πατέρας υποστηρίζει ότι «είναι αμαρτία να σκοτώνεις ένα κοτσύφι», επειδή αυτά τα πουλιά απλώς τραγουδούν το τραγούδι τους και δεν βλάπτουν τους άλλους. Το κοτσύφι, σε επίπεδο συμβολισμού, παραπέμπει στον Tom Robinson, ο οποίος, παρά την αθωότητα και την ηθική και φιλήσυχη ζωή του, δολοφονείται. Η ίδια αναλογία αξιοποιείται για τον αντικοινωνικό και κοινωνικά αποκομμένο Boo Radley, ο οποίος προστατεύει τη Scout και τον αδερφό της Jem και σώζει τη ζωή τους από τη δολοφονική επίθεση του Bob Ewell (Jones, 1996).

Το έργο βρίθεται από αποφθέγματα μεστά περιεχομένου και ερμηνευτικής ανάλυσης. Τα λόγια αυτά έχουν σπουδαία σημασία νοουμένου ότι δημοσιεύτηκαν στην Αμερική τη δεκαετία του '60, τότε που οι κινητοποιήσεις και οι διαμαρτυρίες υπέρ της ισότητας των ανθρώπων βρίσκονταν στο απόγειό τους: «*Δε θα καταλάβεις πραγματικά έναν άνθρωπο, μέχρι να σκεφτείς τα πράγματα από τη δική του οπτική γωνία- μέχρι να βάλεις τα παπούτσια του και να περπατήσεις με αυτά*». Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι λαμβάνουν χώρα κινητοποιήσεις των Αφροαμερικανών και στην πολιτεία της Alabama για εκλογική και κοινωνική μεταρρύθμιση με πρωτεργάτη τον υπέρμαχο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Μάρτιν Λούθερ Κινγκ. Ο Atticus είναι ο ιδανικός εκφραστής αυτών των ιδεών: «*Ο “αραπάκιας” είναι μια από τις λέξεις που δε σημαίνουν τίποτα απολύτως- σαν το “μυξιάρης”. Το έβγαλαν κάποιιοι αμόρφωτοι, ανάξιιοι λόγου άνθρωποι, για να θίγουν, όποιον τους φαίνεται ότι βάζει τους μαύρους πάνω από τους λευκούς. [...] Κοίτα, μωρό μου, ό, τι και να σου πει κάποιος, για να σε πληγώσει, στην ουσία δε θίγει εσένα. Το μόνο που πετυχαίνει είναι να δείξει πόσο φτωχός είναι ο ίδιος μέσα του*». Πράγματι, στο πρόσωπο του Atticus Finch αποκρυσταλλώνονται οι ηθικές αξίες και τα ιδανικά εκείνης της εποχής. «*Ήθελα να δεις, γιε μου, τι είναι πραγματικό κουράγιο, που δεν είναι να κρατάς ένα όπλο και να κάνεις τον άντρα. Κουράγιο είναι να ξέρεις να ξεκινάς έναν αγώνα καταδικασμένο από την αρχή, κι ωστόσο να τον ξεκινάς και να τον φτάνεις ως το τέλος, ό,τι και αν συμβεί. Πολύ σπάνια νικάς, όμως μερικές φορές γίνεται και αυτό. Η κυρία Dubose νίκησε, και ήταν ολοκληρωτική η νίκη της. Σύμφωνα με τα “πιστεύω” της, πέθανε δίχως να είναι υποχρεωμένη για οτιδήποτε σε κανέναν και σε τίποτα*».

Παρά την επιτυχία και τις διθυραμβικές κριτικές που έλαβε, το *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* έχει δεχτεί αρνητικές και διφορούμενες κριτικές. Αφορμώντας από τη θέση ότι το μυθιστόρημα παρουσιάζει μόνο την οπτική ενός λευκού παιδιού, η Morrison (2007) στο βιβλίο της *Playing in the dark*, θεωρεί προβληματική τη φυλετική ιδεολογία που παρουσιάζεται στο βιβλίο², τονίζοντας ότι η απουσία του Άλλου δεν συνεπάγεται διαγραφή της ύπαρξής του στη λογοτεχνία, ενώ σύμφωνα με τη Phelps (1993) στο βιβλίο της *The margins of Maycomb: A rereading of To Kill a Mockingbird*, ο Atticus

² Σε αντίστοιχες διαπιστώσεις καταλήγει για τα έργα του Mark Twain, του Edgar Allan Poe και του Ernest Hemingway. Δες και Kennedy, J. G., & Weissberg, L. (Eds.). (2001). *Romancing the shadow: Poe and race*. Oxford University Press.

δικαιολογεί την Κου Κλουξ Κλαν και τον αρχηγό ενός όχλου που βάλλεται να θανατώσει τον Tom Robinson, αν και βρίσκεται υπό την προστασία του νόμου. Επίσης, η αναφορά στον όρο «ruttin³» που παραπέμπει σε όρους του ζωϊκού βασιλείου, εξισώνει τον Tom με άνθρωπο κατώτερης κοινωνικής τάξης, τον εξοστρακίζει και τον απομονώνει. Στο βιβλίο θίγεται και το θέμα της ψυχολογικής βίας, που μετατρέπει τον γιο του Radley σε «φάντασμα», κοινωνικό παρία. Ο κύκλος της βίας παύει να υφίσταται, όταν ο Boo Radley δολοφονεί τον Ewell, τον πραγματικό ένοχο για την άσκηση σεξουαλικής βίας στην κόρη του Mayella τη νύχτα του Halloween. Πράγματι, οι πράξεις βίας, η δολοφονία του Tom, οι απειλές προς τον Atticus, ο υποτιθέμενος βιασμός, φέρονται να αποσκοπούν στην αποκατάσταση της ηθικής τάξης, γεγονός που αποδεικνύει η μη απαγγελία κατηγοριών εναντίον του Boo Radley. Θέματα, όπως η θυματοποίηση εξαιτίας του φύλου, της φυλής, της κοινωνικοοικονομικής τάξης και του status quo αναπτύσσονται στο σύνολο του έργου της Harper (Meyer, 2010).

Σε επίπεδο συμβολισμού, ο Tom Robinson μπορεί να ταυτιστεί με τη μαύρη ανυπεράσπιστη φυλή, ενώ ο Atticus με τον λευκό άντρα που τον υπερασπίζεται, ενισχύοντας στερεότυπα λευκών ηρώων και μαύρων θυμάτων (Borsheim-Black, 2018) και ενθαρρύνοντας τη στερεοτυπική αντίληψη ότι οι μαύροι είναι χρήσιμοι και άκακοι, όπως τα άκακα κοτσύφια.

Το έργο θεωρείται βιβλίο για εφήβους και διδάσκεται σε σχολεία της Αμερικής. Το 2017, ωστόσο, το μυθιστόρημα αποσύρθηκε από την 8η τάξη του Biloxi, στο Mississippi εξαιτίας παραπόνων για τη χρήση της λέξης «νέγρος» και του φόβου άσκησης αρνητικής επίδρασης στα παιδιά. Το βιβλίο επαναπροστέθηκε στη λίστα προαιρετικών αναγνωσμάτων μετά από διαμαρτυρίες υπερασπιστών της ελευθερίας του λόγου. Η δεύτερη περίπτωση απόρριψης του έργου σημειώθηκε σε ένα σχολείο της Minnesota, όπου αντίγραφα του μυθιστορήματος της Lee και του βιβλίου *Adventures of Huckleberry Finn* του Mark Twain αποσύρθηκαν από την τάξη.

Πρόκειται για ένα ιστορικό μυθιστόρημα που προσπαθεί να αναπαραστήσει τη ζωή μιας άλλης εποχής. Όπως το θέτει η Ann Rigney, το ιστορικό μυθιστόρημα συνιστά μια σύζευξη φανταστικών και επινοημένων στοιχείων και πραγματικών (2001, p. 19). Σε επίπεδο διδακτικής προσφέρεται για προσέγγιση θεμάτων, όπως οι νόμοι του Jim Crow, ο φυλετικός σεκταρισμός, η Μεγάλη Ύφεση και το κίνημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αποτελεί έναυσμα για συζήτηση κοινωνικής επίδρασης της φτώχειας και περί αξιών, όπως η ενσυναίσθηση, ο οίκτος και η συμπόνοια. Ταυτόχρονα, μπορεί να αξιοποιηθεί για την ανάδειξη της πολυστρωματικής αφήγησής του, της έντονης συνασθηματικής πλοκής και της εξελικτικής πορείας των χαρακτήρων.

Ο τρόπος παρουσίασης της προκατάληψης, του ρατσισμού και της αδικίας έχει οδηγήσει από τη μία πλευρά στη βράβευση του βιβλίου, από την άλλη, όμως, στη διχαστική κριτική της εκπαιδευτικής και ακαδημαϊκής κοινότητας και σε πολλές περιπτώσεις στην απαγόρευση της κυκλοφορίας και της διδασκαλίας του.

Η διασκευή του *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια σε graphic novel*

Η αξιοποίηση της sequential art (διαδοχικής τέχνης) στη διασκευή κλασικών έργων συγκεντρώνει τόσο ακαδημαϊκό όσο και ευρύτερο αναγνωστικό ενδιαφέρον. Οι διασκευές σηματοδοτούν έναν νέο διάλογο με τα κλασικά έργα, δημιουργώντας ένα πλέγμα σχέσεων μεταξύ του συγγραφέα του πρωτότυπου έργου, των αναγνωστών του, της διασκευής και του εικονογράφου. Καθώς η φωνή του καλλιτέχνη της διασκευής μεταγράφει και μεταλλάσσει το έργο, ερωτήματα, όπως τι αλλάζει στη διασκευή, τι παραλείπεται και τι προστίθεται, ποιες είναι οι επιλογές του συγγραφέα και πώς αυτές καθορίστηκαν, ενθαρρύνουν την επανεξέταση και επανεκτίμηση του διασκευασμένου έργου (Saltzman, 2017).

Σύμφωνα με τη Linda Hutcheon, την πρωτοπόρο θεωρητικό στις διασκευές, η διασκευή δεν αποτελεί μόνο μια παραγωγή αλλά και μια διαδικασία αλληλεπίδρασης και διαπραγμάτευσης με το πρωτότυπο έργο. Για την ίδια, οι διασκευές είναι ερμηνευτικές δημιουργικές πράξεις, οι οποίες διατηρούν την «αύρα» του πρωτότυπου έργου εμπεριέχοντας μια παλίμψηστη διπλότητα (doubletess).

³ Ο όρος συναντάται στη ζωολογία και αναφέρεται στο ζευγάρι των θηλαστικών, στη σεξουαλική επιθυμία.

Αποτελούν προσεγμένες και διευρυμένες επαναπροσεγγίσεις προηγούμενων έργων και όχι αντίγραφα ή αναπαραγωγές, αλλά περισσότερο επαναλήψεις με παραλλαγές (Hutcheon, 2006, p. xiv).

Τι ισχύει, όμως, στην περίπτωση της διασκευής ενός κλασικού μυθιστορήματος σε graphic novel; Σύμφωνα με τον Tabachnick (2017), οι διασκευές κλασικών έργων σε graphic novels υπερέχουν των κινηματογραφικών διασκευών χάρη στην κοινή συνιστώσα τους με τα αυθεντικά έργα, τη μορφή του βιβλίου. Σύμφωνα με όσα υποστηρίζουν οι Baetens & Frey, (2014, pp. 7- 17) στο βιβλίο τους *The Graphic Novel: An Introduction*, βασικά χαρακτηριστικά του graphic novel αποτελούν η φόρμα, το περιεχόμενο και η μορφή της έκδοσης. Ο όρος φόρμα εμπεριέχει τον τρόπο σχεδίασης, την αφήγηση, τη διάταξη/μορφοποίηση της σελίδας, την αναδιαμόρφωση του καθιερωμένου πλέγματος ανάπτυξης των βινιετών και την ανάδειξη της φωνής του αφηγητή. Ως προς το περιεχόμενο, απασχολούν ζητήματα, όπως ο αυτοβιογραφικός και ημι-βιογραφικός χαρακτήρας⁴ του graphic novel και η ενασχόληση με σοβαρά θέματα που απευθύνονται σε ένα σοβαρό, ενήλικο αναγνωστικό κοινό. Τέλος, η έκδοση, όπως τα αντίστοιχα μυθιστορήματα, η αποφυγή της κυκλοφορίας της ιστορίας σε συνέχειες, η ποιότητα του χαρτιού και το μέγεθος του έργου τα διαχωρίζουν αισθητά από τα κόμικς (Baetens & Frey, 2014). Η πολυπλοκότητα της αφήγησης (εγκιβωτισμοί, προοικονομίες), η παράλληλη αφήγηση πολλών μικρο-ιστοριών, η έμφαση στην εξελικτική διάσταση της ψυχολογίας των χαρακτήρων (Versaci, 2007), η διαλληλία της εικόνας και του κειμένου και η διακειμενικότητα που συχνά τα χαρακτηρίζει, συνοψίζουν τα κυριότερα χαρακτηριστικά του είδους.

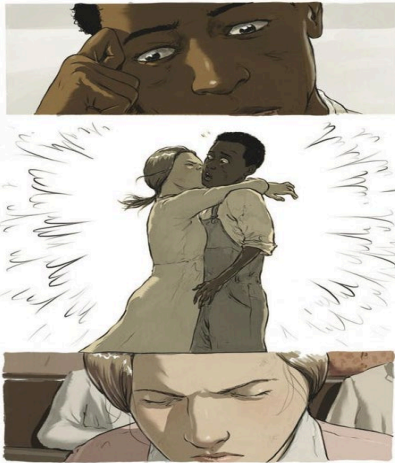
Αν και η συμπερίληψη του graphic novel *Sabrina* στη βραχεία λίστα Man Booker Prize το 2018 αποδεικνύει μια γενικότερη καταξίωση και εδραίωση του είδους, η εκδοτική παραγωγή των τελευταίων ετών πιστοποιεί και μια «τάση» προς τη διασκευή κλασικών έργων σε graphic novels. Οι εκδότες προτιμούν την επένδυση στην επιτυχία παλαιότερων έργων από την αβεβαιότητα που συνοδεύει νέα εγχειρήματα. Αντί, λοιπόν, να δημιουργηθούν καινούρια έργα, οι αναγνώστες/ακροατές/θεατές αξιοποιούν πλέον τα νέα μέσα, υιοθετώντας αφηγήσεις, θεάματα και ταινίες, με τα οποία ταυτίζονται περισσότερο. Σε αυτό το πλαίσιο, εντάσσεται η μεταγραφή του βιβλίου της Harper Lee *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* σε graphic novel από τον Fred Fordham, ώστε να ανταποκριθεί στη νέα γενιά αναγνωστών (Moore, 2010, p. 183, όπως αναφέρεται στην Κανατσούλη, 2019).

Η καλαίσθητη σκληρόδετη έκδοση, η ποιότητα του χαρτιού, η έκταση, τα σημειώματα στο οπισθόφυλλο, τα σημειώματα του καλλιτέχνη, τα σύντομα βιογραφικά στοιχεία της Harper Lee και του Fred Fordham επιβεβαιώνουν πως πρόκειται για μια καλλιτεχνική δημιουργία που προσιδιάζει στο κλασικό. Αν και το πρωτότυπο βιβλίο είναι χωρισμένο σε τριάντα ένα κεφάλαια, το graphic novel στερείται διακριτής αντίστοιχης αρίθμησης. Ο αναγνώστης προσκαλείται στην αναζήτηση της αρχής και του τέλους του κάθε κεφαλαίου της ιστορίας δίνοντας έμφαση στην εικονιστική μορφολογία. Επί παραδείγματι, το τέλος των κεφαλαίων έξι, επτά και οχτώ της διασκευής σηματοδοτείται από ένα οριζόντιο καρέ, όπου απουσιάζει το κείμενο. Αντίθετα, το κεφάλαιο δέκα ολοκληρώνεται με ένα ολοσέλιδο καρέ, στο οποίο απεικονίζεται μόνο η ηρωίδα Scout. Η τρόπον τινά διατήρηση της διάκρισης των κεφαλαίων στη διασκευή δεν προκαλεί εντύπωση, λαμβάνοντας υπόψη ότι τα κεφάλαια στο αφηγηματικό έργο προκύπτουν από την ενοποίηση πολλών μικρών ιστοριών (Murray, 2010).

Η πρώτη σελίδα του graphic novel, σχεδιασμένη σε ολοσέλιδη βινιέτα, εκπλήσσει τον αναγνώστη. Απεικονίζει έναν συρμάτινο φράχτη, στο βάθος του οποίου διακρίνεται ο συννεφιασμένος ουρανός, το φυσικό τοπίο και ένα χωμάτινο μονοπάτι στο κέντρο του φόντου. Αυτή η πρώτη σελίδα εισάγει τον αναγνώστη σε τρία ζητήματα: 1) την εξιστόρηση της ιστορίας από την οπτική της εξάχρονης ηρωίδας Scout Finch, 2) το βασικό θέμα του βιβλίου δομείται στον διπολικό άξονα ελευθερίας/στέρησής της, και, 3) τη λειτουργία του δεξιού-αριστερού στον επιτελεστικό ρόλο της αφήγησης. Σε ποιο βαθμό, όμως, η συγκεκριμένη σχεδίαση αποτελεί τυχαία ή σκόπιμη επιλογή του καλλιτέχνη; Η επανάληψη της ίδιας ολοσέλιδης βινιέτας στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου, στο σημείο της ιστορίας, όταν δολοφονείται ο Tom Robinson, πιστοποιεί την επιθυμία του διασκευαστή να απομακρυνθεί από το πρωτότυπο έργο, ανάγοντας τη δολοφονία του Αφροαμερικανού Tom σε βασικό θέμα της αφήγησης. Σε αντίθεση, λοιπόν, με το αφηγηματικό κείμενο, όπου η υπόθεση της ιστορίας της καταδίκης του Tom Robinson γνωστοποιείται στην πορεία του έργου, στη διασκευή ο Fordham θίγει το ζήτημα στην αρχή της ιστορίας, προοικονομώντας εν μέρει την εξέλιξή της. Ωστόσο, στη δεύτερη

⁴ Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν το *Maus* του Art Spiegelman, το *Persepolis* της Marjane Satrapi και το *Fun Boy* της Alison Bechtel.

πανομοιότητα βινιέτα εντοπίζεται μια μικρή προσθήκη: αφήνοντας την τελευταία του πνοή στη φυλακή, τα δάχτυλα του δεξιού χεριού του Tom αγγίζουν τον φράχτη, που συμβολίζει τον άδικο εγκλεισμό του, ενώ το φυσικό τοπίο στο φόντο ανάγεται σε σύμβολο της ελευθερίας που του στέρησαν, διαρρηγνύοντας τα όρια μεταξύ φυσικής και πνευματικής ελευθερίας.

Καρέ από την κατάθεση του κατηγορουμένου Tom Robinson. Πηγή: independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/sabrina-graphic-novels-booker-prize-kill-mocking-bird-a8604136.html

Μία αξιοσημείωτη και διόλου τυχαία επιλογή του καλλιτέχνη συνιστά η απεικόνιση του δεξιού χεριού του Tom. Ήδη από το πρωτότυπο κείμενο, το δεξί αντιπροσωπεύει το ηθικό, την αρετή και την αθωότητα, ενώ το αριστερό την αδικία, την ανηθικότητα και την ενοχή. Οι αναφορές στους όρους δεξιά και αριστερά διαδραματίζουν καίριο ρόλο στις σκηνές της δικαστικής διαμάχης, όπου η ένταση κορυφώνεται. Σε μια βινιέτα κατά τη διάρκεια της κατάθεσης του πατέρα της Mayella, ο Ewell απεικονίζεται να γράφει με το αριστερό του χέρι, αποδεικνύοντας την ενοχή του για την άσκηση βίας στην κόρη του. Ταυτόχρονα, η Mayella λειτουργεί ανήθικα, μια και το δεξί της μάτι, όντας χτυπημένο, της στερεί την ικανότητα να καταθέσει την αλήθεια στο δικαστήριο. Από την άλλη, ο Atticus αντιμετωπίζει πρόβλημα στο αριστερό του μάτι με αποτέλεσμα να βλέπει καλύτερα με το δεξί. Με έναν φαινομενικά γραφικό τρόπο, το καλό και το σωστό ταυτίζονται με το ηθικό, ενώ το κακό και το λάθος με το ανήθικο. Το αριστερό χέρι του κατηγορουμένου είναι σχεδόν παράλυτο, αποδεικνύοντας την αδυναμία άσκησης βίας εναντίον του θύματος. Προκλητικές

απεικονίσεις του χεριού του Tom σε close ups συνιστούν προτροπή προς το ακροατήριο να διερωτηθεί με απτά στοιχεία για την ενοχή του. Γενικότερα, στη διασκευή βρίθουν οι υπαινιγμοί περί ηθικότητας (Champion, 2003), καθώς μέσα από τις εικόνες κατασκευάζονται ευκολότερα ηθικές στάσεις και συλλογικές απόψεις αναφορικά με τον ορισμό του σωστού και του λάθους (Juzwik, 2013).

Όπως συμβαίνει κατά τη μεταφορά ενός έργου στον κινηματογράφο ή τη μεταγραφή του σε graphic novel, η ιστορία οπτικοποιείται. Πώς απεικονίζονται οι λευκοί χαρακτήρες και πώς οι μαύροι στη διασκευή; Ποιές αλλαγές εντοπίζονται σε αυτές τις απεικονίσεις; Στο έργο του Art Spiegelman *Maus*, η αλληγορική απεικόνιση των Γερμανών ως γάτες και των Εβραίων ως ποντίκια, καθιστά εμφανή τη διάκριση μεταξύ των χαρακτήρων. Ο Fred Fordham αξιοποιεί την αλληγορική αξιοποίηση των ζώων στην εικονοποιία (Kim, 2020b) μένοντας πιστός στο μυθιστόρημα της Lee, ώστε τα πλάσματα του ζωϊκού βασιλείου να ενισχύουν τους ανθρώπινους χαρακτήρες, φωτίζοντας πτυχές της προσωπικότητάς τους (Kim, 2020a).

Σε γενικές γραμμές, οι χαρακτήρες απεικονίζονται ρεαλιστικά και πολυεπίπεδα. Ωστόσο, οι Αφροαμερικανοί παρουσιάζονται στατικοί και επίπεδοι, αφού τόσο στη διασκευή όσο και στο πρωτότυπο έργο, η υπόθεση προβάλλεται από την οπτική γωνία των λευκών⁵. Η μοναδική Αφροαμερικανή η οποία πρωταγωνιστεί στην ιστορία, η Calpurnia, δεν θεωρείται εκπρόσωπος των Αφροαμερικανών από τα λευκά παιδιά Jem και Scout. Όλοι οι Αφροαμερικανοί παρουσιάζονται μονοδιάστατοι και κανείς δεν αλλάζει ή εξελίσσεται, αλλά είναι παθητικά θύματα, παρατηρητές και παριστάμενοι και όχι ενεργά και εξελισσόμενα υποκείμενα της ιστορίας (Saney, 2003). Η διασκευή διατηρεί τη στερεοτυπική αντίληψη περί ανθρώπινων κατηγοριών (Bishop, 2003) διαχωρίζοντας την οικογένεια του Jem από τους Ewells, τους Cunninghams και τους νέγρους (Lee, 1960). Ταυτόχρονα, η Calpurnia αποτελεί την επιτομή της μαύρης γυναίκας κυβερνήτριάς (Phelps, 2010), ενώ ο Tom Robinson παραπέμπει στο έργο *Uncle Tom's Cabin* (*Η καλύβα του Μπάρμπα Θωμά*) της Harriet

⁵ Η αντίθετη οπτική, η οπτική του μαύρου παιδιού παρουσιάζεται στο έργο *Roll of Thunder, Hear My Cry* (1976) της Mildred D. Taylor. Το μυθιστόρημα διαδραματίζεται την ίδια περίοδο με το έργο της Harper Lee και πραγματεύεται θέματα ρατσισμού στην Αμερική.

Beecher Stowe, όντας ευγενικός και εξυπηρετικός στη Mayella Ewell, λειτουργώντας ως εξιλαστήριο θύμα για να συνειδητοποιήσει η τοπική κοινωνία τις ρατσιστικές της αντιλήψεις.

Ωστόσο, ο Fordham, με το κλασικό bandes dessinées στυλ σχεδίασης του, πετυχαίνει να ενισχύσει σε κάποια σημεία της αφήγησης την προβολή των χαρακτήρων με τη συνέργεια των σημειωτικών κωδίκων της εικόνας και του κειμένου. Σε αντίθεση με το πρωτότυπο έργο, όπου στην ανακοίνωση της ετυμολογίας δεν παρουσιάζεται η αντίδραση του κατηγορουμένου Tom Robinson, στη διασκευή αφιερώνονται τέσσερα οριζόντια καρτέ close ups, τα οποία αποτυπώνουν την αντίδραση του στο άκουσμα της λέξης «ένοχος». Ο Fordham, επίσης, πετυχαίνει σε ένα δισέλιδο καρτέ -όμοιο με σαλόνι εικονοβιβλίου- να παρουσιάσει το πένθιμο ξέσπασμα της γυναίκας του Tom και τον δολοφονημένο άντρα από την άλλη, διαρρηγνύοντας, παράλληλα, τον χώρο και τον χρόνο και επανενώνοντας με εικονογραφικούς όρους τους δύο συζύγους.

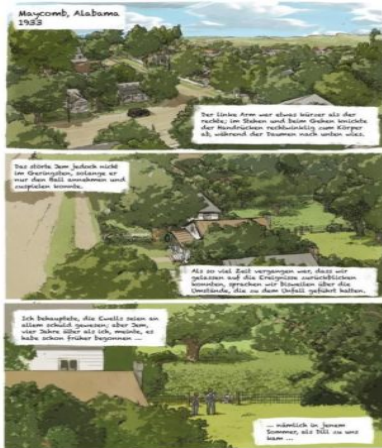
Στη διασκευή, ο κώδικας και τα στοιχεία του graphic novel, όπως τα gutters (κενά), τα μπαλόνια λόγου και τα close ups, αναλαμβάνουν να αφηγηθούν την ιστορία. Το κενό, που μεσολαβεί μεταξύ των καρτέ, εμπεριέχει πληροφορίες που παραλείπονται και δεν παρουσιάζονται ούτε λεκτικά ούτε εικονογραφικά, προσκαλώντας τον αναγνώστη να προσλάβει το αόρατο (Henry, 2009, p. 10). «Ο κύριος Τζίλμερ έκανε μια μεγάλη παύση για να εντυπωθεί στο ακροατήριο ακόμα περισσότερο αυτό που είχε ειπωθεί. Σε κανέναν από όσους βρίσκονταν κάτω δεν άρεσε η απάντηση του Tom» (ΟΣΤΚ, σ. 267). Στη διασκευή, η παύση του κυρίου Τζίλμερ και η αντίδραση των ενόρκων παρουσιάζονται σε δύο οριζόντια καρτέ. Επιπλέον, μεταδίδεται έντεχνα ο θυμός της Scout απέναντι στην ελλιπή ανεκτικότητα των πολιτών του Maycomb, αξιοποιώντας αποτελεσματικά ηχητικά εφέ σε έντονο μαύρο χρώμα στο μπαλόνι λόγου της.

Η εναλλαγή μεγέθους των καρτέ αξιοποιείται δυναμικά, για να αναδειχθεί η εμφορική σημασία κάποιου σημείου της αφήγησης αναφορικά με τα συναισθήματα ή τις σκέψεις των ηρώων και να επικεντρωθεί η ανάγνωση σε κάποιο σημείο-σταθμό για την εξέλιξη της πλοκής. Επί παραδείγματι, μικρά τετράγωνα καρτέ αναπτύσσονται σε σκηνές επιτάχυνσης της εξιστόρησης της ιστορίας ή σε συνεχείς διαλογικές σκηνές. Αντίθετα, οριζόντια, μεγάλα τετράγωνα και ολοσέλιδα καρτέ σχεδιάζονται σε περιπτώσεις απουσίας μπαλονιού λόγου ή αφηγηματικού πλαισίου και σε σημεία κορύφωσης της δράσης, όπως παρατηρείται στις σελίδες 62-67 κατά την απρόσμενη συνάντηση με τον Radley. Καρτέ οριζόντια σε τόνους πορτοκαλί και γκρι με απουσία κειμένου απεικονίζονται σε αρκετά σημεία του βιβλίου, με ενδεικτικό το παράδειγμα της αποτύπωσης της φωτιάς που ξέσπασε στην οικία της κυρίας Maudie.

Το μαύρο φόντο αξιοποιείται και από τον Fordham σε τρία σημεία της διασκευής, συνεχίζοντας την παράδοση που εδραίωσαν ο Art Spiegelman και ο Carmine Di Giandomenico στα έργα τους με θέμα το Ολοκαύτωμα. Στη σελίδα 81, όταν ο Atticus προσπαθεί να ξυπνήσει την κόρη του Scout, το μαύρο φόντο υποδηλώνει τον βαθύ ύπνο του κοριτσιού, ενώ στη συνέχεια, στο άνοιγμα του βλεφάρου της απεικονίζεται το πρόσωπο του πατέρα της. Η δεύτερη περίπτωση που συναντάται αυτή η τεχνική είναι η σκηνή της ανακοίνωσης της ετυμολογίας του Tom, ενώ η τρίτη ταυτίζεται με το τέλος της ιστορίας. Το στυλ πορτρέτου που παρουσιάζει ο Fordham μοιάζει εμπνευσμένο από το *Persepolis* της Marjane Satrapi, που, αν και δεν ακολουθεί το λιτό στυλ της στη σχεδίαση των χαρακτηριστικών του προσώπου, πετυχαίνει να αποδώσει την εσωτερική σύγκρουση του ήρωα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απεικόνιση των ρυτίδων στο πρόσωπο του Atticus ακόμη και σε βινιέτες που δεν είναι close ups (σσ. 38-40).

Ο Fordham αφηγείται ολόκληρες σκηνές στο σημειωτικό εικονιστικό κώδικα. Με την αξιοποίηση πληθώρας point of view shots επιτυγχάνεται η ταύτιση του αναγνώστη με την οπτική του ήρωα, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι βινιέτες διαδραματίζουν αποκαλυπτικό ρόλο παρουσιάζοντας σταδιακά τροποποιήσεις στις αισθητηριακές εμπειρίες των ηρώων. Σύμφωνα με τη Χριστοδούλου (2003, σς. 18-19), ένα εικονικό σημείο είναι ένα κείμενο που διαθέτει οπτικές (ορατές), οντολογικές (υποτιθέμενες) και συμβατικές ιδιότητες του αντικειμένου. Ωστόσο, το ρηματικό του ισοδύναμο μπορεί να είναι μια φράση ή ακόμη και μια ολόκληρη ιστορία και όχι μόνο μια λέξη. Η προσεκτική απεικόνιση της σημαίας της πολιτείας της Alabama δίπλα στη σημαία των ΗΠΑ, σύμβολο δικαιοσύνης, αγνότητας, αντοχής και αθωότητας, οι οποίες απεικονίζονται στα περισσότερα καρτέ εντός της δικαστικής

αίθουσας, αντιδιαστέλλεται με την άδικη ετυμηγορία των ενόρκων και τη ρατσιστική ιδεολογία που χαρακτηρίζει την τοπική κοινωνία. Αν μάλιστα συσχετιστεί με το λατινικό μότο που έχει υιοθετηθεί από την πολιτεία *Audemus jura nostra defendere* (=τολμούμε να υπερασπιζόμαστε τα δικαιώματά μας), διαπιστώνεται η στόχευση του Fordham να προβάλλει με ηχηρό τρόπο το συστημικό ρατσισμό και τη φυλετική προκατάληψη των κατοίκων της περιοχής.

Maycomb, Alabama, 1933, Fred Fordham. Πηγή: <https://www.fumettologica.it/2019/06/buio-oltre-siepe-fumetti-mondadori/>

Η σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον αποτελεί κυρίαρχο θέμα στο βιβλίο της Harper Lee. Ο Fordham στη μεταγραφή του μυθιστορήματος σε graphic novel πριμοδοτεί την απεικόνιση του φυσικού τοπίου του Maycomb, σκηνικό στο οποίο διαδραματίζεται η ιστορία. Ο ίδιος ταξίδεψε στην Αλαμπάμα σκιτσάροντας και φωτογραφίζοντας σκηνές από τη γενέτειρα πόλη της Lee (Jennings, 2019) με σκοπό την πιστή αναπαραγωγή τους. Πράγματι, αποτυπώνει ένα ρεαλιστικό σκηνικό με τη χλωρίδα και την πανίδα να απεικονίζονται σε αφθονία στη διασκευή. Χάρη στη ρεαλιστική απεικόνιση του φόντου των βινιετών (Postema, 2015), αποδίδεται η ιστορικότητα της πόλης και αναδύεται η ρατσιστική της μνήμη, συνιστώσες που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της

ιστορικής αφήγησης. Άλλωστε, μια βασική προϋπόθεση κάθε ιστορικού μυθιστορήματος ή ιστορικού «κειμένου», είναι να αποκαλύπτει με κάθε τρόπο ότι η ζωή, που ως μέρος του παρελθόντος, δεν μοιάζει με τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις του αναγνώστη, αποδίδει τις επικρατούσες συνθήκες της εποχής που αναπαριστά (Μητροφάνης, 2013, σ. 14).

Με ποιο τρόπο, όμως, η διασκευή επανακατασκευάζει τον ρατσισμό και την υπεροχή μέσα από απεικονίσεις σκηνών-κλειδιά για το οικογενειακό υπόβαθρο, την ιστορία και την ιδιοκτησία γης (Falter, 2015); Η καμέλια, το πολιτειακό άνθος της Alabama, το οποίο συμβολίζει την αγνότητα και την αθωότητα, συγκεκριμενοποιείται στη διασκευή. Ο αδερφός της Scout, ο Jem, σε μια στιγμή θυμού και οργής απέναντι στην ηλικιωμένη κυρία Dubose καταστρέφει τις λευκές καμέλιες του κήπου της. Ο Fordham αφιερώνει έξι βινιέτες στη συγκεκριμένη σκηνή, αποτυπώνοντας τις συνέπειες των ρατσιστικών και συκοφαντικών εκφράσεων της στην παιδική ψυχή. Ωστόσο, ο Jem, υποχρεώνεται από τον Atticus να επιδιορθώσει τον κήπο της και να διαβάξει κάθε μεσημέρι στην άρρωστη γυναίκα για ένα μήνα, για να εξιλεωθεί. Η αντίδραση του Atticus υπογραμμίζει το κοινωνικό status της οικογένειας Finch που αντιδιαστέλλεται με τα υπόλοιπα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Επιπλέον, η αναφορά στην οικογενειακή ιστορία και στην ιστορία του Νότου παρουσιάζεται σε άμεση συσχέτιση με την αντίληψη περί κατοχής ακίνητης ιδιοκτησίας. Οι διαφορές της οικονομικής κατάστασης των Finch και των Ewell οπτικοποιούνται χάρη στον τρόπο παρουσίασης των οικιστικών χώρων διαβίωσης: από τη μια, το προσεγμένο βαμμένο κλασικό σπίτι τύπου shotgun που συναντάται στις πολιτείες του Νότου, άρτια εξοπλισμένο με βιβλιοθήκες, γραφεία, οικιακές συσκευές, περιποιημένους κήπους με γλάστρες και ζαρντινιέρες, ανθισμένα δέντρα, χώρο στάθμευσης για το αυτοκίνητο, ενώ, από την άλλη, απεικονίζονται άβαφα κτίσματα, μισογκρεμισμένοι φράχτες, έλλειψη οικοσκευής, αυλές που μοιάζουν με σκουπιδότοπους, άγρια ζώα να περιφέρονται στον περιβάλλοντα χώρο των Ewell.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος παρουσίασης της γυναικείας οπτικής στη διασκευή και πώς πετυχαίνει να αναδείξει τον χαρακτήρα της Scout μέσω της διπλής κωδικοποίησης. Σε αντίθεση με την κινηματογραφική διασκευή του έργου το 1962 από τον σεναριογράφο Horton Foote, στην οποία η πρωτοπρόσωπη αφήγηση της Scout παραλείπεται στο μεγαλύτερο μέρος της ταινίας και επικεντρώνεται στην προβολή του Atticus Finch (Shackelford, 1996), το graphic novel του Fordham εκπλήσσει θετικά με την πιστότητα τόσο στην αφηγηματική τεχνική όσο και στην προβολή των χαρακτήρων. Η ιστορία προσεγγίζει θέματα ρατσισμού, φτώχειας και μισαλλοδοξίας μέσα από την αθώα οπτική της Scout. Η έμφυλη ταυτότητά της παρουσιάζεται έντεχνα από τον Fordham: το κορίτσι ντύνεται με φαρδιά σαλοπέτα, γρονθοκοπεί έναν συμμαθητή της και τον ξάδερφό της, συμμετέχει στο παιχνίδι με τα αγόρια και αντιδρά στην προτροπή και επιθυμία της θείας της να ντυθεί, όπως αρμόζει

σε ένα κορίτσι. Η εκμάθηση και η κατασκευή της έμφυλης ταυτότητάς της οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υιοθέτηση πρακτικών αρρενωπότητας και θηλυπρέπειας εντός της τοπικής κοινότητας, της ομάδας των συνομιλήκων και της οικογένειάς της. Η απουσία γυναικείου προτύπου στην οικογένεια και η συναναστροφή με παιδιά του άλλου φύλου ορθώνουν εμπόδια στην υιοθέτησή τους. Σύμφωνα με έρευνα των Paechter & Clark (2007), το περιεχόμενο και ο χώρος του παιχνιδιού καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την κατασκευή του έμφυλου χαρακτήρα και συνακόλουθα την αρρενωπότητα ή τη θηλυπρέπεια. Ο Fordham φροντίζει ήδη από το εξώφυλλο να προϋδεάσει για την ταυτότητα της αφηγήτριας, παρουσιάζοντας τις κοινές ενδυματολογικές επιλογές με τον αδερφό της. Ωστόσο, στον χώρο της εκκλησίας και του σχολείου, το κορίτσι απεικονίζεται με την επίσημη και πρέπουσα περιβολή, το φόρεμα, ως είθισται εκείνη την εποχή για την είσοδο σε θρησκευτικούς χώρους λατρείας και τυπικά περιβάλλοντα εκπαίδευσης.

Αν και το πρωτότυπο έργο έχει κατακριθεί ως προς την αδυναμία καλλιέργειας της ενσυναίσθησης (Pryal, 2010), η διασκευή πετυχαίνει να την εμφυσήσει, επιστρατεύοντας τον συνδυασμό της εικόνας και του κειμένου, τα χρώματα, τις φωτοσκιάσεις και άλλες τεχνικές που έχουν αναφερθεί παραπάνω. Το κοντινό πλάνο στα πληγωμένα χέρια της κυρίας Maudie, αλλά και το έντονο χρώμα από τις αζαλέες του κήπου της, ως το μόνο ζωντανό στοιχείο μετά την πυρκαγιά, καθοδηγούν τον αναγνώστη να εστιάσει στον πόνο και την απώλεια της γυναίκας.

Το τρίπτυχο *ηθική -κοινωνική νόρμα- ανατροφή* βρίσκεται στο επίκεντρο της διασκευής. Η στοργική σχέση του πατέρα με τα παιδιά του, η προστατευτικότητα και η αγάπη, αποτυπώνονται στις σκηνές αγκαλιάς και σε βινιέτες τρυφερότητας, όπου ο πατέρας χαϊδεύει το κεφάλι του γιου του Jem ή ξενυχτά στο προσκέφαλό του διαβάζοντας του ιστορίες. Ο Atticus Finch, ως δικηγόρος, καλείται να λειτουργεί στο πλαίσιο που ορίζει ο νόμος (Phelps, 2010) ως πατέρας, όμως, λειτουργεί ως ηθική και συναισθηματική πυξίδα για τα παιδιά του, στοιχείο απαραίτητο, καθώς το πέρασμα από τον κόσμο της παιδικής αθωότητας στον κόσμο των ενηλίκων αποδεικνύεται βίαιο για τα παιδιά. Τη στιγμή της ανακοίνωσης της ετυμηγορίας, ο Jem απεικονίζεται να έχει γαντζωθεί από το κάγκελο του εξώστη αδυνατώντας να συλλάβει τη λογική των ενηλίκων, ενώ κατά την επιστροφή του στο σπίτι παρουσιάζεται κλαμένος και με σκυμένο κεφάλι σε τρεις συνεχόμενες βινιέτες.

Η χρωματική παλέτα του Fordham μοιάζει να αναδύεται από τα έργα του Kandinsky και την άποψή του ότι η αλληλεπίδραση του χρώματος στον χώρο επιδρά στο συναισθηματικό και πνευματικό κόσμο του αναγνώστη (Henry, 2009) με το σύνολο των καρτέ να είναι σχεδιασμένο σε έντονους τόνους. Παστέλ αποχρώσεις αξιοποιούνται στις πρωινές απεικονίσεις, γκρι, μαύροι, μπλε και πορτοκολί τόνοι αποτυπώνουν τον τρόπο των παιδιών τις εφιαλτικές νύχτες και, τέλος, σέπια τόνοι αναδεικνύουν τις δραματικές σκηνές που εκτυλίσσονται εντός του δικαστικού μεγάρου (Jennings, 2019). Σε μια διασκευή, εξάλλου, που συνιστά μια δραστηριότητα μίμησης, η επιλογή των χρωμάτων εξαρτάται κατά κύριο λόγο από το αντικείμενο που παρατηρείται (Henry, 2009).

Στη διασκευή παραλείπονται αρκετές σκηνές, όπως η αναφορά στη μάχη του Appomatox στον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο, η πρωτόγνωρη εμπειρία των παιδιών Scout και Jem με το χιόνι, ο θάνατος της ηλικιωμένης κυρίας Radley, η αναφορά στη στήλη της Ροζέτας ή οι σκηνές που διαδραματίζονται στο σπίτι της Helen, της συζύγου του Tom, κατά την αναγγελία της δολοφονίας του. Ωστόσο, οι συγκεκριμένες παραλείψεις δεν στερούν κάτι στη νοηματοδότηση του έργου. Η πιστότητα της διασκευής στο πρωτότυπο έργο γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στη σκηνή η οποία διαδραματίζεται εντός της οικίας των Finch αμέσως μετά την πυρκαγιά. Οι βινιέτες ακολουθούν κυριολεκτικά καρτέ-καρτέ τους διαλόγους του πρωτότυπου κειμένου χωρίς παραλείψεις, αλλαγές ή προσθήκες.

Συνοψίζοντας, η διασκευή του Fred Fordham αποδεικνύει ότι ένα κλασικό κείμενο μπορεί να ανανεωθεί, για να ανταπεξέλθει σε ένα σύγχρονο αναγνωστικό κοινό. Η διασκευή σε *graphic novel*, εξαιτίας των ειδολογικών του συμβάσεων προϋποθέτει συγκεκριμένους όρους ανάγνωσης και ερμηνείας και συνεκδοχικά απευθύνεται σε αναγνωστικό κοινό εξοικειωμένο στη διαλληλία των σημειωτικών κωδίκων της εικόνας και του κειμένου, για να επιτευχθεί η νοηματοδότηση του έργου. Οι μεταλλάξεις και οι τροποποιήσεις που υφίσταται δεν αλλοιώνουν στο ελάχιστο το πνεύμα του αρχικού κειμένου, αντίθετα, σε αρκετά περιπτώσεις, όπως αυτή της καλλιέργειας ενσυναίσθησης, πετυχαίνουν ίσως να την καλλιεργήσουν αποτελεσματικότερα από το αφετηριακό κείμενο. Στα θετικά στοιχεία της

διασκευής συγκαταλέγεται η πιστότητα σε μεγάλο βαθμό στο αρχικό κείμενο, χάρη στην οποία δεν αλλοιώνεται ούτε το νόημα ούτε η πλοκή του μυθιστορήματος. Παραφράζοντας τη Hucheson, η αναδημιουργία εδώ συνιστά μια πιστή «διαδικασία αλληλεπίδρασης και διαπραγμάτευσης με το πρωτότυπο έργο» που είναι και το ζητούμενο, όταν πρόκειται για έργα κλασικά με στόχευση όχι μόνο το εφηβικό αλλά και το ενήλικο κοινό. Επιπλέον, αν και οι Αφροαμερικανοί χαρακτήρες δεν αναπτύσσονται πλήρως, ο Fordham πετυχαίνει να αναδειξεί πτυχές του συναισθηματικού τους κόσμου. Η χρωματική παλέτα του καλλιτέχνη αναδεικνύει το σκηνικό της ιστορίας και φωτίζει τυπικές υποθέσεις για τις ρίζες του ρατσισμού στην αμερικανική κοινωνία, αποδεικνύοντας πως θέματα φυλής, γένους και κοινωνικής τάξης εντείνουν τις διακρίσεις και σιωπούν τις φωνές που κλονίζουν συθέμελα την υπάρχουσα τάξη (Hovet & Hovet, 2001). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι τα χαρακτηριστικά του graphic novel το καθιστούν αξιόλογο ανάγνωσμα όχι μόνο για αδύναμους μαθητές, αλλά και για προχωρημένους (Seelow, 2010).

Βιβλιογραφία

- Anderson, N. G. (2010). To Kill a Mockingbird: Successes and myths. In D. R. Noble (Eds.), *Critical insights: To Kill a Mockingbird* (pp. 21–37). Pasadena, CA: Salem Press.
- Baetens, J., & Frey, H. (2014). *The graphic novel: an introduction*. Cambridge University Press.
- Sims Bishop, R. (2003). Reframing the debate about cultural authenticity. In D. L. Fox & K. G. Short (Eds.), *Stories Matter: The Complexity of Cultural Authenticity in Children's Literature* (pp. 25–37). Urbana, IL: NCTE.
- Bolton, M. J. (2009). To Kill a Mockingbird as an Introduction to Faulkner. In D. Noble (Eds.), *Critical Insights: To Kill a Mockingbird*. Pasadena, CA: Salem Press.
- Borsheim-Black, C. (2018). A Critical Race Approach to Teaching to Kill A Mockingbird. In M. Macaluso & K. Mataluso (Eds.), *Teaching the Canon in 21st Century Classrooms* (pp. 109-122). Brill Sense.
- Champion, L. (2003). Lee's to Kill a Mockingbird. *The Explicator*, 61(4), 234-236.
- Chute, H. L. (2008). Comics as Literature ? Reading Graphic Narrative. *PMLA*, 123(2), 452–465.
- Falter, M. M. (2015). A Re-Vision of To Kill a Mockingbird and Roll of Thunder, Hear My Cry. *Study and Scrutiny: Research on Young Adult Literature*, 1(1), 125-155.
- Hovet, T. R., & Hovet, G. A. (2001). "Fine Fancy Gentlemen" and "Yappy Folk": Contending Voices in "To Kill a Mockingbird. *Southern Quarterly*, 40(1), 67.
- Henry, M. (2009). *Seeing the invisible: on Kandinsky*. A&C Black.
- Hutcheon, L. (2006). *A theory of adaptation*. New York-London: Routledge.
- Jay, G. (2015). Queer Children and Representative Men: Harper Lee, Racial Liberalism, and the Dilemma of To Kill a Mockingbird. *American Literary History*, 27(3), 487-522.
- Jennings, T. (2019). To Kill A Mockingbird Graphic Novel. *The School Librarian*, 67(2), 119-119.
- Jones, C. (1996). Atticus Finch and the Mad Dog: Harper Lee's "To Kill a Mockingbird". *Southern Quarterly*, 34(4), 53.
- Juzwik, M. M. (2013). The ethics of teaching disturbing pasts: Reader response, historical contextualization, and rhetorical (con)textualization of Holocaust texts in English. *English Education*, 45(3), 284–308.
- Kim, W. D. (2020a). Harper Lee's to Kill a Mockingbird: An Ecocritical Reading. *ANQ: A Quarterly Journal of Short Articles, Notes and Reviews*, 1-3.
- Kim, W. D. (2020b). Animal Imagery in Harper Lee's To Kill a Mockingbird. *ANQ: A Quarterly Journal of Short Articles, Notes and Reviews*, 1-6.
- Kim, W. D. (2021). "Ethical" or "Ethnical"?: Some Textual Errors in Harper Lee's To Kill a Mockingbird. *The Explicator*, 1-3.
- Lee, H. (1960). *To kill a mockingbird*. New York: Warner Books, Inc.
- Macaluso, M. (2017). Teaching To Kill a Mockingbird Today: Coming to Terms With Race, Racism, and America's Novel. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 61(3), 279-287.
- Meyer, M. J. (Ed.). (2010). *Harper Lee's To Kill a Mockingbird: New Essays*. Scarecrow Press.

- Moore, R. M. (2010). Adaptation and new media. *Adaptation*, 3 (2), 179-192.
- Morrison, T. (2007). *Playing in the Dark*. Vintage.
- Murray, J. (2010). More than one way to (Mis)read a mockingbird. *The Southern Literary Journal*, 43(1), 75–91.
- Paechter, C., & Clark, S. (2007). Learning gender in primary school playgrounds: Findings from the tomboy identities study. *Pedagogy, Culture & Society*, 15(3), 317-331.
- Phelps, T. G. (1993). The margins of Maycomb: A rereading of To Kill a Mockingbird. *Ala. L. Rev.*, 45, 511.
- Phelps, T. (2010). The margins of Maycomb: A rereading of To Kill a Mockingbird. In D. R. Noble (Eds.), *Critical insights: To kill a mockingbird* (pp. 165–187). Pasadena, CA: Salem Press.
- Postema, B. (2015). Establishing Relations. Photography in Wordless Comics. *Image & Narrative* 16 (2).
- Pryal, K. R. G. (2010). Walking in another's skin: Failure of empathy in to kill a mockingbird. *Harper Lee's to kill a mockingbird: New essays*, 174-190.
- Rigney, A. (2001). *Imperfect histories: the elusive past and the legacy of romantic historicism*. Cornell University Press.
- Saltzman, E. B. (2017). Novel to Graphic Novel. *The Cambridge Companion to the Graphic Novel*, 144.
- Sanders, J. (2016). *Adaptation and Appropriation*. London and New York: Routledge.
- Saney, I. (2003). The case against to kill a mockingbird. *Race & Class*, 45(1), 99-105.
- Seelow, D. (2010). The graphic novel as advanced literacy tool. *Journal of Media Literacy Education*, 2(1), 5.
- Shackelford, D. (1996). The Female Voice in "To Kill a Mockingbird": Narrative Strategies in Film and Novel. *The Mississippi Quarterly*, 50(1), 101-113.
- Stiltner, M. (2002). Don't Put Your Shoes on the Bed: A Moral Analysis of To Kill a Mockingbird. Electronic Theses and Dissertations. Paper 722. Retrieved from <https://dc.etsu.edu/etd/722>.
- Swietek, M. M. (2009). *William Faulkner, Harper Lee, and the rise of the southern child narrator*. Tennessee Technological University.
- Tabachnick, S. E., & Saltzman, E. B. (Eds.). (2015). *Drawn from the classics: Essays on graphic adaptations of literary works*. McFarland.
- Tabachnick, S. E. (Eds.). (2017). *The Cambridge Companion to the Graphic Novel*. Cambridge University Press.
- Versaci, R. (2007). *This book contains graphic language: Comics as literature*. Bloomsbury Academic.
- Κανατσούλη, Μ. (2019). Διδάσκοντας Ιστορία μέσα από Graphic Novel: Από το Στα Μυστικά του Βάλτου της Π. Δέλτα στο Στα Μυστικά του Βάλτου της Πηνελόπης Δέλτα των Π. Πανταζή και Γ. Ράγκου. Κείμενα, τ. 30. Ανακτήθηκε από <http://keimena.ece.uth.gr/main/t30/01-kanatsouli.pdf>.
- Μητροφάνης, Γ. (2013). *Όψεις του ιστορικού μυθιστορήματος στη Νεοελληνική Λογοτεχνία (19ος-20ος αιώνας)*. Σχεδιάγραμμα θεωρίας. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης. Φιλοσοφική Σχολή-Τμήμα Φιλολογίας. Ανακτήθηκε από <https://student.cc.uoc.gr/.../introduction%20to%20the%20historical%20novel.docx>.
- Χριστοδούλου, Α. (2003). *Σημειωτική Ανάλυση και Πολιτισμός στην Ξένη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Univesrity Studio Press.

Περίληψη

Το παρόν άρθρο αποσκοπεί να αναμετρηθεί με τη διασκευή του κλασικού μυθιστορήματος της Harper Lee *Όταν σκοτώνουν τα κοτσύφια* σε graphic novel. Με αφετηρία τη θεωρία της Linda Hucheson για τη διασκευή, κατά την ανάλυση επιδιώκεται η συγκριτική μελέτη του πρωτότυπου έργου και της διασκευής, φιλοδοξώντας να δοθούν απαντήσεις αναφορικά με την αξία της διασκευής αυτής καθεαυτής ως ένα αυτόνομο έργο, αναφορικά με τον βαθμό πιστότητας στο πρωτότυπο και τον ρόλο του διασκευαστή/καλλιτέχνη στην ανάδειξη πτυχών των χαρακτήρων και των θεμάτων που θίγει η Lee.

Ερωτήματα, όπως η ανακατασκευή των στερεοτύπων και της ρατσιστικής ιδεολογίας και ο τρόπος παρουσίασης της έμφυλης ταυτότητας της κύριας αφηγήτριας, αποτελούν συνιστώσες της μελέτης. Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως πρόκειται για μια πιστή αναδημιουργία του πρωτότυπου έργου που προσεγγίζει πιο αποτελεσματικά καταστάσεις, όπως αυτή της ενσυναίσθησης χάρη στις δυνατότητες του μέσου της sequential art. Τέλος, το άρθρο καταλήγει στο συμπέρασμα πως η φύση της διασκευής σε graphic novel μπορεί να αποδειχθεί ελκυστική σε τέτοιο βαθμό, ώστε να κινητοποιήσει τον νεαρό και ενήλικα αναγνώστη προσκαλώντας τον σε ένα δημιουργικό διάλογο και με τα δύο έργα.